

književnosti, pa i riječ *literatura* možemo općenito zamjenjivati riječju *književnost*, no u posebnom značenju upotrebit ćemo i riječ *literatura* sa značenjem popisa književnih djela, koji obraduju neki predmet. Pa čak mogli bismo je katkada upotrebljavati i u općenitom značenju kao inačicu. Ali baš ništa ne nameće potrebu, da nam se kakav časopis zove *Bulletin*.

Isto, što vrijedi za pojedine riječi, vrijedi i za izričaje, fraze. Zašto da upotrebljavamo njemačku frazu *učinili smo potrebne korake* mjesto *po-brinuli smo se*; zašto da kažemo *za to lomimo koplje već nedjelju dana* umjesto *borimo se za to već nedjelju dana*? Ili zašto da upotrebljavamo rusku frazu *radio je savjesno imajući u vidu opću korist*, kad to možemo lijepo reći našim jezikom: *radio je savjesno zbog opće koristi*? Tako se onda i *koristimo iskustvima naših starijih*, a ne stranom konstrukcijom: *koristimo iskustva naših starijih*. Tako onda i *raspravljamo o pitanju*, a ne *diskutiramo po pitanju*, *vratit ćemo se za dva sata*, a ne *vratit ćemo se kroz dva sata*. U tom smislu govorimo *ti si to uradio*, a ne pod utjecajem francuskog jezika *ti si taj, koji si to uradio*. Isto tako *na narodnim masama treba graditi sudbinu naroda*, a ne *narodne mase su one, na kojima treba graditi sudbinu naroda*.

Premda je dakle pravilo: »Ne upotrebljavaj *nepotrebnih* tuđih riječi!« i s tim našim nadopunama vrlo jednostavno, ipak njegova primjena zahtijeva i pažnju i napor, i rasuđivanje i odabiranje. Pisac, kome nije stalo do ljepote i duha književnog jezika, ne će da uloži takav napor, njemu je mnogo udobnije da upotrebi riječ, koja mu prva padne na um. Drugi opet smatra, da će obiljem tuđih riječi zablenuiti čitaoca, uvjeriti ga o svojoj učenosti. I protiv takve udobnosti i protiv takvog snobizma treba da pođu u borbu svi svijesni pisci i govornici, svi lektori i izdavači, koji žele, da nam jezik sačuva svoju narav i svoj duh, da ne postane neprirodna mješavina svih mogućih jezika. Samo takvim zajedničkim i upornim nastojanjem na svima mjestima, gdje se javno govori i piše, sačuvat ćemo i svježinu i samoniklost i ljepotu našega jezičnog izraza.

KULTURA JEZIKA U KNJIŽEVNOM DJELU GORANA KOVAČIĆA

Ivo Ladika

Usporedo s prelaskom na studiozniji rad na prozi (pripreme za *Dane gnjeva*, god. 1933.—1936.) Goran Kovačić dodaje svom radu jednu komponentu i prinovu, koja domalo postaje sastavni dio čitava njegova stvaralačkog rada i same literarne metode: to je naročita kultura jezika.

Upravo nekako u vrijeme priprema za knjigu *Dani gnjeva* Goran Kovačić počinje se intenzivno i zagrijano baviti riječima i rječnicima, neumorno ispisuje riječi za svoje novele i pripovijesti, a uz svoj radni stol pribija na zid ploču s ispisanim riječima, koje odsad stalno upotrebljava u svojim književnim djelima.

Goran Kovačić je još jednom, drugom prilikom, u svojoj kajkavskoj lirici *Ognji i rože*, izvršio jezični pothvat, koji ima kulturno-historijsko značenje u povijesti naše književnosti i jezika: književno otkriva kajkavsko narječje Gorskog Kotara, za koje se samo znalo da postoji kao kajkavska jezična oaza, ali njime nije do Gorana nitko u književnosti ni pisao.

Od godine 1933. Goran Kovačić sve više i sve češće sjedi u Sveučilišnoj knjižnici i Slavenskom seminaru, uči jezik iz Karadžićeva i Akademijina rječnika: ispisuje lijepe, efektne i prikladne riječi, narodne riječi za razne vrste ljudskih poslova, naročito u zemljoradnji, u svakidašnjem seljačkom životu; nadalje bilježi imena za razne vrste sprava i poljoprivrednog alata, za vrste zemlje, razne kulture tla i t. d. U tom radu ima Goran Kovačić u našoj književnosti preteče u Nazoru, Krleži, A. B. Šimiću, Tadijanoviću i drugima.

Na svom pisačem stolu imao je Goran stalno papiriće s riječima, kojima se služio pri pisanju: bili su to dugi, uski papirići s manje poznatim, a karakterističnim i efektnim riječima s naznakom, za što i kad se upotrebljavaju. Da se lakše snade, on ih je kasnije nalijepio na veće papire.

Osim Karadžića Goran izučava u tu svrhu i našu narodnu pjesmu, kao i našu staru književnost, studira kajkavski dijalekt svoga rodnog kraja i čita pisce, koji se odlikuju dobrim jezikom (Matavulj i dr.).

Od god. 1933. ta se kultura jezika očituje kod Gorana praktično u sve češćem javljanju novih i nesvakidašnjih riječi u njegovu književnom djelu, u prvom redu u prozi: u noveli *Vlak harmonika* (1933) tek jedva vidljivo, dok su u započetom romanu *Brod na potoku* (1938 i 1939), *Svetom psovaču* (1940) ili u započetom romanu *Božji bubanj* prerasle gotovo do poplave, pa kadšto prijete i da postanu same sebi svrhom i učine pojedine odlomke teže razumljivima.

Čitav proces Goranova književnog i jezičnog usavršavanja može se zorno pratiti na njegovim djelima, nastalim u posljednjem deceniju njegova života, od njegove dvadesete do tridesete godine, od 1933. do 1943., t. j. do tragične smrti, u načinu književnog oblikovanja misli i traženju naročitih riječi za izražavanje tih doživljaja. Taj proces nije podijeljen, već sve njegove komponente teku paralelno, teže k istom cilju, kao nužno jedinstvo oblika i sadržaja, misli i izražaja. Na pr.: »Mališ premirao od

straha na svaku grubu riječ i rado se zastidivao, a to starcu ne bijaše po volji. Vidjelo se, da mrzi izroče. Uza sve taljiganje ostao dječak postidan, ustručljiv, blag; i više je šaptio, nego se javljao grlom.« (*Brod na potoku.*)

Ako jezično analiziramo Goranove novele u knjizi *Dani gnjeva* s obzirom na to, kako su nastale kronološkim redom, a taj je red ovaj: *Vlak harmonika*, *Veliki osvjetnik*, *Smrt u čizmama*, *Mrak na svijetlim stazama*, *Sedam zvonara majke Marije*, *Novele s ratnih dopisnica* i *Probuđeni djeđovi*, vidjet ćemo, točno ovim redom, sve češće javljanje tih novih riječi i sve veću brigu oko kulture jezika. U prvoj noveli, i vremenski najranijoj, u *Vlaku harmonici*, jedva se i vidi ta kultura jezika, dok u *Smrti u čizmama*, *Mraku na svijetlim stazama* i u *Sedam zvonara majke Marije* nove riječi već poplavljuju čitav sadržaj.

Pišući jednom, u članku »O stilu« (Hrvatski dnevnik, br. 1474, god. 1940.), o tim i sličnim pitanjima, Goran Kovačić je ustvrdio: »Dobra stvar se ne može izraziti lošim stilom.« A u vezi je sa stilom i dobar jezik. Komentirajući životno djelo našeg vrsnog prevodioca Ise Velikanovića Goran je napisao: »Prevodilac je i stvarač jezika. On mora vješto pozajmičariti, on mora kreirati, gdje ne nalazi adekvatna izraza, on mora doskočiti mučavosti spretnim preobratom, on će izvući arhaizam tamo, gdje daje potrebnu patinu. On će izvršiti i jezično, gramatično svetogrđe, da hram njegova prijevoda bude skladan.«

S tim u vezi možemo i shvatiti njegovo priklanjanje kajkavskom narječju u zbirci *Ognji i rože*. Pišući o Nazoru, u povodu njegova *Dedeka Kajbumščaka*, Goran se ovako izjašnjava: »Mene kao kajkavca (na vrtložini svih dijalekata, osobito čakavskog — Vrbovsko! — i krasnog štokavskog govora) *Dedek Kajbumščak* malo ražestio, ali kao »mješanac« brzo shvatih Nazorovu borbu u totalnom prilaženju kajkavskom elementu.« (»Vladimir Nazor i kajkavci«, *Novosti*, br. 61, 1941.)

To bavljenje jezikom i riječima očituje se u prvom redu u Goranovoj prozi, zatim u lirici, naročito u kajkavskoj lirici *Ognji i rože*, te u poemi *Jama*, a vidljivo je i u njegovim kritikama. Ali u prvom redu ta Goranova kultura jezika imala je služiti visoko umjetničkom, kvalitetnom izrazu, a jezično samoniklom i adekvatnom oblikovanju njegove proze.

Tih novih riječi ima u kritici »Vidljiv smijeh i nevidljive suze« (Hrvatska revija, br. 2, 1937), zatim u članku »Put Novaka Šimića« (Hrvatska revija, br. 11, 1939), gdje je Goran čitavo jedno poglavlje posvetio jeziku. U tom članku Goran upozorava na potrebu čitanja naših starih pisaca: »Oni u svojim djelima upotrebljavaju mnoge riječi i fraze, koje dobivaju danas žig hereze.« Govoreći o A. B. Šimiću on je napisao: »Meni je napose omi-

lio i zato, jer je njegovao jezik, jer ga je studirao i usavršavao.« (»Pjesnik tijela i siromaha«, *Novosti*, br. 248, 1940.)

Goran se zalagao za upotrebu dijalekata u književnosti, radi njihova rječnika i melodioznosti.

Za zbirku svojih kajkavskih pjesama *Ognji i rože* Goran Kovačić je napisao pogovor »O jeziku, kraju i ljudima«, kao i rječnik za to izdanje, koje nije, nažalost, ugledao štampano za svoga života. Tu je on iznio osobitost svoga lukovdolskog kajkavskog dijalekta, koji ima mnogo sličnosti sa susjednim bjelokranjskim slovenskim jezikom Župančičeve Vinice i drugih slovenskih mjesta preko Kupe. Također je objasnio i osnovne jezične razlike nekih mjesta izvan severinske općine. Goran je završio članak konstatacijom: »Ukratko, jezik tih ljudi, veselnika i puntara, jezik je bune i muzike.«

Goranova metoda, način, na koji on stvara riječi, ukoliko ih nije već gotove preuzeo iz naroda ili iz rječnikâ, dao bi se svesti na ovo nekoliko temeljnih pravila. On često izvodi od glagola imenice, dodajući im imenički nastavak. Tako piše: komešaj, bodač (koji bode), slutnik (koji naslućuje), toljaganje (mučenje, poturkivanje), nevidjelica (maglovitost, sumrak). Ili izvodi od imenica glagole: težačiti, pastirčiti, lugarovati (biti lugar), zajezičiti (svadati se), uhljaditi, kostolomiti (teško raditi), uzradostiti, djetiniti i t. d.

Velik dio riječi, naročito imenica, stvara Goran dodajući im drugi nastavak, nego ga inače imaju. Tako su nastale riječi: brbljov, bijelost, besposlac, gozbište, suknjaš (ženskar), odajnik, veselište (zabavište), priprostota, potjernik, uzetinja (uzetost) i dr. Ili opet umanjivanjem riječi, stvaranjem deminutiva: grješić, porosica (rosa), smješić i t. d.

Zanimanja ljudi također su došla u velikoj mjeri do izražaja u Goranovoj prozi. Tako nalazimo kod njega neke posve specifične nazive za razne vrste ljudskog rada: grabljačice (koje grabljaju), pljetvarice (koje plijeve) i dr.

Za kulturu tla nalazimo kod Gorana ove nazive: njivetina (paša ili trava s njive), travulja, livade košenice ili koševine, stelnici, volopaša (paša za volove), zemlja oračica, kopačica, košenica, čistiš (čistina) i t. d.

Kod Gorana susrećemo mnoštvo bilo novih, bilo manje poznatih imenica: pljus (pljusak), crkvar (crkvenjak), močalina (vlaga, močvarnost), đubretar, skokovac (vodopad), ženar (ženskar), mrženik (mrzitelj), ljepušica (ljepotica), motavica (omaglica), potrlac (koji sve potare, slupa), ljljak (šišmiš), lub (korak), bljušt (bršljan), mrtvina (honorar, nagrada za ukop), ukopnik (grobar), cjepalo (panj, trčak), prigrevica (pripeka), bogopsovka (kletva), odajnik (tužibaba), karačica (koja kara), ljeporječivac, brbljište,

tihohoda (tko tiho hoda), nelagod, mjesnik (mještan), odlomine (odlomci), susretnik, raspustica (raskršće, križanje putova), zložitelj, mirnačina (miran, tih čovjek), obramnica (što visi o ramenu), brzorečica (razgovorljivost), uzovnica (uzvanica) i t. d.

Takve vrste su i glagoli: ološati, prekoramiti, galičiti (galicom štrcati, špricati vinograd), začavljati (zabiti čavao), strampučiti, lisičiti, duhaniti (pušiti), zatrnuti (ograditi trnjem), bezakonjenje, uzradošten, sveseljen, podbraditi, zaludničiti (dangubiti), sramotiti se (skameniti se), svetogrditi (kleti), oslačiti (držati nekoga za budalu), zamladiti, pobintažiti (profakinariti se), zaokoliti (zaobići), zagundoriti (mrmljati), grkljaniti se (hvatati se za guše), lastovati (živjeti u osami), noviti se (obnoviti se), umaliti (umanjiti), iskamčiti (ukrasti, izvaditi) i dr.

Goran piše na pr.: »bodači voli«, »zamiliti školu« (*Čelična krila*), »prekoramiti sjekiru«, »jalovili se oblaci«, »nezažvalena upornost«, seljaci su mu često »tvrdovrati«, »podsmjevači«, »mrmljači« i t. d., žene su »zaočenašile«, Jura Grešnik »opotio se i nabogohulio« (*Sedam zvonara majke Marije*), »fiškali trbušaju«, »ljepša je povedrica od mrkline« (*Čelična krila*), vjetar »zaurnebeši na tavanu«, pastiri »žickaše bičem«, seljaci moraju »jamičiti krumpir«, »nakrmili blago« i t. d.

U Goranovoj prozi dolaze naročito do izražaja i klasne razlike, štoviše i između samih seljaka. On razlikuje dobro pojmove: seoske »dobrostojnike«, »hladoleže« (koji leže u hladovini), seljake »doljane« (one u nizini) od seljaka »lopatara«, »sebirada« i »nakrajkuća«. Razlikuje one, koji »seljakuju« i mučno rade, od onih »saloglavaca« i »globara« (pljačkaša, poreznika), Karlo je Harči (*Mladi poroci*) na pr. »kolibaš«, »klasober«, »jednovolnik« (samo s jednim volom) i napoličar. U *Svetom psovaču* Goran ovako opisuje gozbu kod crkve, u povodu imenovanja novog crkvenog kolatora: »Nahrupili začas gladnici, potrebnjaci, beshljebovići, nadničari, nakrajkuće, crijevonje, zavrzani, izjelice, jednovolnici i bezemljaši.«

Ali ta Goranova upotreba neobičnih riječi i kovanica prelazi kadšto u maniru: » — Čija je ovo mirnačina? Nije to moj rod. Ti si podmetak neki, isturčenjak. Polusastavina.« (*Brod na potoku*.)

Kadšto on u tome i pretjeruje, pa postaje teže razumljiv: »Uzalud on trže molioca, koji ga ljuto išiba, a zatim prisili, da čuč i nahramiva, da mu iz džepa hodajući požapke, spretno iskamči novčarku.« (*Brod na potoku*.) Takvih rečenica ima i u »Noveli s ratnih dopisnica«: ... ne zgoropađuje se nad ženama, ne otresa se, već onako trunteljast tapši ih, dobrijan, tustim dlanom, kao da ne mole, kao da su uzovnice.« Takvim postupkom i pretjeranom upotrebom nesvakidašnjih i neobičnih riječi iskitio je Goran i ovu

rečenicu: »A gazde pohranile ljetorast s njiva i čuvaju nabitim puškama u pudarnicama i zidanicama vinograde od kradljivih golotrba i beskućnika. Zatrnili gospodari trnjem debla dosežnih stabala, da zapriječe potrcima voćnim prilaz do krošnja.«

Takve riječi otežavaju čitanje, jer su čitaocu često nerazumljive ili bar teže razumljive.

Goran Kovačić negdje i krivo upotrebljava po koju riječ. On piše o »psihičkim međustrojenjima«. Postoje nastrojenja i postrojenja, ali »strojenja« i »međustrojenja« ne. Nepotrebno piše i »stvarač«, »čitač« (prema: plivač, kovač), a bolje je: stvaralac, čitalac. Ti su primjeri međutim samo izuzeci i slučajnosti u mnoštvu ispravne i točne majstorije jezika. U posebnom članku trebalo bi potanje iznijeti, gdje i kada je Goran u tome pre-tjerao i postao djelomično žrtva svoje metode.

U najužoj vezi s kulturom i njegovanjem jezika javlja se kod Gorana i velika briga o stilu i pravilnom stilskom izražavanju. Navodim samo jedan primjer za to: »Poslije kiše dođe čistina zelenojasna i nebo bistro poput stakla. Lišće na drveću zablista kao kovano, a ptice prhnuše jatima i cvrčci zaigraše na svoje sitne bisernice... Duboko pod planinom srebrene se oblaci u rijeci, nalik na jata velikih riba, što sunčaju blistave trbuhe.« (*Brod na potoku.*)

S tim u vezi Goran je učio i strane jezike: francuski, ruski, engleski i slovenski, pa čak i ciganski. O Ciganima je na pr. napisao članak »Posljednji slobodnjaci« (Hrv. revija, br. 10, 1939), a i dopisivao se s profesorom Uhlikom, koji se bavio jezikom Cigana i njihovom književnošću.

Kultura jezika nije kod Gorana Kovačića samo izvanja, nametnuta i formalna pojava, već proživljena i spontana manifestacija književnika stvaraoaca, koji je osjetio i spoznao važnost jezika i presudno značenje riječi u književnom izražavanju. U Goranovu slučaju kultura jezika pomaže i podizanju općeg kvaliteta njegova književnog djela, upravo u znatnoj mjeri pridonosi ukupnoj umjetničkoj vrijednosti toga djela u cjelini. Ta se jezična kultura odrazila u znatnoj mjeri i u Goranovim prijevodima strane lirike, koji su često više slobodni prepjevi nego prijevodi.

Kultura jezika u književnom djelu Gorana Kovačića značajna je ne samo za njega kao književnika, već može i osobito poučno poslužiti kao primjer našoj mladoj književnoj generaciji i omladini uopće: da na konkretnom primjeru Gorana Kovačića, koji je poginuo mlad, sa trideset godina, uvidi i nauči nužnost dobrog poznavanja našeg jezika, odnosno uopće svakog jezika, kojim se piše, t. j. poznavanja jednog od najbitnijih i najodlučnijih faktora, pomoću kojeg nastaje dobro književno djelo.

AKCENTUACIJA U NOVOM PRAVOPISU ALEKSANDRA BELIĆA

Bratoljub Klaić

(Svršetak)

Kao značajnu dubletu među dvosložnim imenicama muškog roda valja za-
bilježiti akc. jãmac i jámac (jëmac i jëmac), dok je dosad u rječnicima bilježen
samo prvi akcent, premda je Budmani u ARj. upozorio na mogućnost dugog
uzlaznog akcenta u ovoj riječi: „... ovako je po Vukovu rječniku; ali može
biti da tako nije svagdje: kod istarskih je čakavaca akc. jãmãc jãmãã.
D. Nemanić. čak. kroat. stud. 26; prema tome bi moglo biti gdjegdje i kod
štokavaca jámac jámca, pa u voc. jãmče, jãmci, u gen. pl. jãmãã.“ Održi
te dublete, koju Belić iznosi prvi put, opažaju se i kod glagola, no nedo-
sljedno. Dok pod slovom Z imamo samo zãjãmčiti = zãjëmčiti, pod slovom U
dolazi ùjamčiti = ùjëmčiti, a pod ovim drugim oblikom stoji ùjëmčiti = ùjãmčiti.
Kod pòdjãmčiti ima samo = pòdjëmčiti, a oblika s duljinom na drugom slogu
uopće ne bilježi. Samostalan glagol dolazi kao jãmčiti, jãmčiti i jëmčiti, jëm-
čiti, ali glagolske su im imenice samo jãmčënje i jëmčënje (a trebalo bi biti
i jãmčënje i jëmčënje).

Od višesložnih imenica muškog roda spomenut ćemo samo riječi kao
inòvjërac, jednòvjërac, novòvérac (ijekavski samo: novòvjerac), pravòvjërac,
koje sve imaju dublete: inòvjerac, jednòvjerac, novòverac. Iz ovoga nikako ne
može biti jasno, zašto je onda samo: istòvjerac, krivòvjerac, praznòvjerac,
odnosno samo: staròvjërac. Slično je i s njihovim pridjevima: inòvjëran i
inòvjëran, pravòvjëran i pravòvjëran, ali samo jednòvjëran, staròvjëran, odnosno
samo prãznòvjëran.

Ima u Belića i nekoliko imenica m. r. s dva akcenta i nekoliko s ne-
prenesenim akcentom. Prve su pŕvobrãtučed (Vuk i drugi), pŕvomüčenik (tako
i Benešić; u RK prvomüčenik), trëćebrãtučed (BIRj.), prãpočetãk (koju Belić
bilježi i: prã-početãk i prãpočetãk,) a druge su: jugòistok (pridj.: jugòistočnì)
pored jugòistok, jugò-istok i jugò-istok (isto i pridjevi), jugozãpad i jugozãpad
(pridj. jugozãpadnì, jugozãpadnì) pored jugò-zãpad i jugò-zãpad (isto i pri-
djevi), sjeveròistok (pridj. sjeveròistočnì) pored sjeveròistok, sjëvero-istok i
sjeverò-istok (isto i pridjevi), sjeverozãpad i sjeverozãpad (pridj. sjeverozã-
padnì, sjeverozãpadnì), pored sjëvero-zãpad, sjëvero-zãpad (isto i pridjevi).
U ARj. je u svezi s riječju jüg izvršeno prenošenje i stoji: jugòistočan, jugò-
istočnjãk, jugòistok, pa jugòzãpad, jugòzãpadãn, jugòzãpadnjãk, a tako imaju
i BIRj. i Benešić, pa i RK (zapravo je u njega ovako: jügòzãpad, jugòzãpad;
jügòzãpadnì, jugòzãpadnì, pa jügòistok, jugòistok, jügòistočnì, jugòistočnì.
U svezi s riječju sjëvër imamo u BIRj.: sjëvero-istòčnì, sjëvero-istok; sjëvero-
zãpad, sjëvero-zãpadnì, u RK: severòistok, severòistočnì; severozãpad, seve-